

Ébredés után: a multikulturalizmus tündöklése és bukása¹

Dr. Fekete Sándor

Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete,
bolblack@uni-miskolc.hu

Absztrakt: A mindennapok során sokszor hajlamosak vagyunk arra, hogy a saját kultúránk normáit, értékeit, szokásait standardként elfogadjuk, és más kultúrákat az általunk természetesnek vett, életünk folyamán megtanult minták alapján szemléljünk. Saját kultúránk megoldásmódjait egyedül üdvöztetőnek, jónak, követendőnek tartjuk, míg másokét ezzel összehasonlítva, miénkkal szembe állítva szemléljük – ezt a jelenséget nevezik etnocentrizmusnak. Például az ókori görögök, a rajtuk kívül lévőket barbároknak nevezték, míg a középkorban a keresztények a nem keresztényeket pogányoknak, hitetleneknek tartották. Az etnocentrizmus jellemzője, hogy az adott csoport tagjai magukat más csoportokénál jobbnak, tökéletesebbnek tekintik, kifejeződik mindez a névválasztásban, az egymáshoz való viszonyban, a másik csoportról vallott felfogásban, a róluk való elképzelések, hiedelmek széles skálájában. A saját kulturális rendszerünkben való kiindulás irányt ad, de egyúttal behatárolja és megszabja viselkedésünket, gondolkodásmodunkat, érzelmeinket, viszonyulásunkat.

Az emberi élet egyik legizgalmasabb kérdése, hogy az egyes társadalmak és korok emberei milyen változatos megoldásokat fejlesztettek ki az élet során felmerülő különböző problémákra. Az egyéni utak a kultúrában jelentkező kérdésekre végtelennek és igen változatosnak tűnnek, nem véletlen, hogy ma már a kulturális sokszínűség vizsgálatának igen jelentős, és szerteágazó antropológiai-politikatudományi-szociológiai szakirodalma létezik.

Az, hogy megvalósul-e az európai himnusz szelleme, miszerint „testvér léssen minden ember”, két dologtól függ. Egyrészt attól, hogy kialakul-e az emberiség többségében a közös sors tudata. Ezt a globalizáció és az ökológiai fejlődés valószínűvé teszi. Másrészt attól, hogy megtalálja-e minden közösség a maga fenntartható életformáját közös bolygónkon. Ez utóbbi kérdésre azonban, látva a felbukkanó fenyegetéseket és az ezekre adott, az etnocentrizmus korai korszakait idéző reakciókat, nemhogy igenlő, de még a bizonytalanul reménykedő válasz is optimistának tűnhet.

Kulcsszavak: multikulturalizmus, kultúrnemzet, asszimiláció, integráció, etnocentrizmus

Multikulturálisnak az olyan társadalmat nevezzük, amelyben különböző kultúrákhoz tartozó embercsoportok élnek együtt. De mit jelent ez: különböző kultúrákhoz tartozó embercsoportok? Mivel a kultúra mindazon értékek összességét jelenti, amelyeket az emberek illetőleg egy emberi társadalom vagy csoport magának megteremtett és objektívált, s mivel a kultúra szélesebb fogalom, mint a civilizáció, valamilyen kultúrája minden emberi társadalomnak, a civilizáció előtti társadalmaknak is van. De mennyiben és milyen értelemben fognak ezek különbözni egymástól?

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2- 16-2017- 00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

Kézenfekvőnek látszik rögtön azt mondani, hogy egy civilizáció-előtti kultúra nyilván különbözni fog egy civilizációs-alapú kultúrától, tehát például az ausztrál bennszülöttek kultúrája az ausztráliai bevándorlókétól. Az Ausztráliába bevándorló britek kultúrája azonban nemcsak az ottani bennszülöttekétől különbözött, hanem az indiai bennszülött kultúrától is, jóllehet az indiai kultúra egy ősi civilizáción alapul. És egy brit kolónia kultúrája éppígy, ha nem is éppilyen mértékben különbözött az oroszországi vagy németországi „bennszülöttek” kultúrájától is (Nagy Péter cár idejében vagy a második világháborút követő megszállás idején), holott végül is – az időleges külön utak ellenére – az oroszok az európai, a németek pedig a nyugati kultúrához tartoznak. S persze otthon, Nagy-Britanniában is nyilvánvalóan különbözik egymástól az angol, a skót és az ír kultúra (Taylor 1992: 11–21).

A kultúrák különbözősége továbbá sok mindenben megnyilvánulhat. Shakespeare művei az angol kultúrához tartoznak, Goethe művei a némethez, s a különbség köztük nemcsak a különböző nyelvben fog megjelenni, hanem abban a szellemiségben is, amelynek a nyelv a megjelenítője. A kultúra nemcsak az úgynevezett magas kultúrát jelenti, hanem a mindennapok kultúráját is, és e tekintetben a nyelvek hasonlósága vagy különbözősége nemcsak a nyelvrokonságtól függ. Az egymás szomszédságában vagy együtt élő etnikai csoportok nyelvében nagyon sok a kölcsönös átvétel, akkor is, ha eredetileg igen különböző eredetű nyelvekről van szó – így a finnugor eredetű magyar nyelvet sok hasonlóság fűzi például a szláv nyelvcsaládhoz tartozó szlovák nyelvhez. A népzene és a néptánc, a viselet vagy az étkezési szokások vonatkozásában a szlovákok megint csak közelebb állnak a magyarokhoz, mint a nyelvrokon csehekhez. A mindennapi élet kultúráját minden népnél erősen befolyásolja a vallás: a protestáns és katolikus németek kultúrája közismerten eltéréseket mutat, sőt bizonyos fokig még a nyelvük is. A zsidó vallás olyannyira összefonódott a zsidók mindennapi életével, hogy évszázadokon keresztül mintegy maga konstituálta a zsidó etnikumot (a körülmételés intézményében Spinoza például ilyen etnikum-fenntartó tényezőt látott), ezért nem csoda, hogy az asszimiláció során a zsidók vagy konvertáltak, vagy legalábbis elhagyták a vallásukat. Ismeretes Heinrich Heine mondása, miszerint áttéréseivel belépőjegyet váltott az európai kultúrához.

Hol húzzunk élesebb és hol kevésbé éles határt a különböző kultúrák között? A különböző nyelvi közegekben megfogalmazódott magaskultúra ugyanolyan éles különbséget teremt-e, mint a mindennapi népi kultúra és a vele összefonódott vallás? S a különböző vallások vajon már önmagukban élesen különítik-e el egymástól és állítják szembe egymással a különböző kultúrákat, például úgy, ahogyan legújabbán Samuel Huntington ábrázolta?

Tanulmányomban abból a hipotézisből fogok kiindulni, hogy a tárgyunk szempontjából alapvető különbség a különböző nagy kultúrkörök között van, s ezen belül és részben ezek fölött lehetnek még további különbözőségek, amelyek a civilizáció alacsonyabb fejlődési fokain még nagyon jelentősnek tűnnek fel, a civilizáció fejlődésének előrehaladásával azonban fokozatosan veszítenek jelentőségükből (Grant – Sleeter 2011: 55–59).

Hogy a különböző etnikumokból (törzsekből, népekből) származó emberek egyenértékűek lehetnek, abban túlbecsülhetetlen jelentősége van a Római Birodalomnak. A görögök sohasem tudtak túljutni a patriarchális-gentilista azonosságtudat szintjén, amelyet jól mutat az athéni demokrácia fejlődésének csúcspontján hozott kirekesztő törvény, miszerint csak athéni anyától származó egyén tekinthető athéni polgárnak. (Ahogyan zsidónak is csak az volt tekinthető, akinek az anyja zsidó: számos esetben fordult elő, hogy valaki a nürnbergi törvények értelmében zsidónak számított, a rabbinikus törvények szerint viszont nem.) A hellenisztikus birodalmak tele voltak etnikai feszültségekkel: Egyiptomban, Szíriában a hellén vagy hellenizált uralkodó osztályok nem keveredtek a bennszülöttekkel, még ha bizonyos szokásaikat át is vették. (E feszültségek közismert kirobbanása volt a Makkabi-féle felkelés.)

Bizánc átvette ezt az örökséget: nem csoda, hogy az arab hódítás oly könnyen elsöpörte a görög uralmat és szinte nyomtalanul eltüntette a Közel-Keletről a görög kulturális

hagyományt. Ezzel szemben a Római Birodalom polgárainak azonosságtudata a római polgárjogon alapult, amelyet az idők során egyre jobban kiterjesztettek – még ha ez nem is ment ellenállás nélkül a hagyományokhoz erősebben és primitívebben kötődő rétegek részéről: a Gracchusoknak még az itáliaiak jogaiért is küzdeni kellett –, míg végül gyakorlatilag a birodalom minden szabad polgára rómainak számított. A modern nyugati állameszme a rómaiaktól származik, mivel a nyugati királyságok Róma örökösei voltak, ezzel szemben a kelet-európai államokat a bizánci hagyomány erősen befolyásolta.

Mindazonáltal a középkorban minden európai keresztény állam (a római és a bizánci hagyományt követők egyaránt) részei voltak az európai keresztény közösségnek, a *Respublica Christiana*-nak. Minden ilyen állam politikai berendezkedése a rendiségen alapult, habár e rendi-polgári társadalom nyugaton messzemenően kifejlődve, keleten viszont sokkal kevésbé fejletten, sőt sokszor csak formálisan volt jelen. Azonban a társadalom politikai rendjébe való betagozódás döntően az uralkodó iránti hűségen és a tőle kapott privilégiumokon alapult. Ezért alapvetően mindegy volt az etnikai származás, sőt többnyire még a más valláshoz való tartozás is, hiszen a zsidók éppúgy megkaphatták a maguk privilégiumait. Nyugaton számos, etnikailag francia terület tartozott a német Birodalomhoz, viszont a germán Flandria francia hűbér volt.

Keleten kezdettől fogva soknemzetiségű államok léteztek, de az ukrán származású lengyel nemes nemzetiségileg volt csak ukrán, politikailag azonban lengyel, éppúgy, ahogyan például a szlovák nemzetiségű vagy származású magyar nemes politikailag magyarnak számított. A más kultúrkörhöz tartozó zsidókkal már inkább voltak problémák: a tradicionális társadalmak általános xenofóbiája velük szemben gyakran csapott át üldözésekbe. Így volt ez nemcsak nyugaton, hanem keleten is, ahol a zsidók valójában egy magasabb kultúrfok hordozóinak tekintették magukat az úgymond erkölcstelen nemesekkel és barbár parasztokkal szemben.

A tradicionális társadalmak erős stabilitása és gyenge mobilitása következtében ezeknek az államoknak a keretébe bár különböző nemzetiségi kultúrájú (illetőleg a zsidók esetében, kivételesen, más kultúrkörhöz tartozó), de mégis alapvetően azonos kultúrfokon álló etnikai csoportok tartoztak. Így a középkori társadalmak, nyugaton és keleten egyaránt, a maguk korporatív állami keretein belül jól biztosították a különböző etnikai és rendi csoportok együttélését. Magyarországon gyakran szokás idézni az állam első királyának, a később szentté avatott Istvánnak gondolatát, amely szerint az az állam igazán erős, amelynek többféle nemzetiséghez tartozó alattvalói vannak.

Nyugat-Európa nemzetállamai a kisebb feszültségek és a viszonylag szervezettebb fejlődés következtében általában nem a francia, hanem az olasz és a német utat követték. Ennek végső soron az volt az oka, hogy a nemzeti piacot és a vele járó nemzeti szolidaritást a közös államnyelv erőltetése nélkül is meg lehetett valósítani: különösen jól mutatja ezt a három- illetve négy-nyelvű Svájc példája (Goldberg 1992: 51–77). A nyugat-európai nemzet alapvetően államnemzet, s ezért az államok megerősödése után, az újabb időkben, már ismét teret adhatott és adhat a regionalizmus és gyakran az etnikai alapú regionalizmus (autonómia) gondolatának. Ez a fejlődési folyamat még az egyébként végletekig centralizált Franciaországban is bekövetkezett.

Kelet-Európában viszont, ahol gyenge volt a polgári társadalom, az állam erőteljes beavatkozására volt szükség, a nemzeti piacok kialakítása céljából. Pontosabban: lett volna szükség. Kelet-Európa egyetlen szuverén állama ugyanis – ha az Oszmán Birodalomtól eltekintünk – Oroszország volt. A Németország és Oroszország között elhelyezkedő úgynevezett „Zwischeneuropa” államai a 14. és 18. század között mind elveszítették a szuverenitásukat. Finnország előbb svéd, azután orosz uralom alatt állt, a balti országok előbb skandináv és lengyel, majd végül szintén orosz uralom alatt, Lengyelország három: porosz/német, osztrák és orosz részre volt osztva, Magyarország az Osztrák Birodalom függőségében állt, a román fejedelemségek oszmán hűbér és az egész Balkán oszmán uralom

alatt tengődött. Mindemez országok nemzeti függetlenségre vágytak, s ehhez persze nemzetté is kellett szerveződniük. Mivel államisággal nem rendelkeztek, átvették Németországból az úgynevezett kultúrnemzet gondolatát, azonban erősen módosítva. A német kultúrnemzet-gondolat ugyanis eredetileg azt jelentette, hogy az egyébként létező német államok, amelyeknek formálisan még közös intézményeik is voltak, a közös kultúra révén legalább elvi és szellemi egységet képezhetnek – a kultúrnemzet eszméje csak a későbbi nacionalizmus, sőt fajelmélet számára jelentette a német népiségű egyének misztikus egységének gondolatát. Kelet-Európában viszont, ahol nemcsak szuverén államok nem voltak, de mindenütt igencsak összevegyülve éltek együtt a különböző etnikumok, a kultúrnemzet eszméje eleve abban az eltorzult formában terjedt el, hogy a szanaszétélő magyarok, szerbek, albánok és a többiek valamiféle lelki-kulturális közösség révén képeznek egy nemzetet.

A bécsi kongresszustól a versailles-i békekonferenciáig terjedő időszakban ezek az államok végre megkapták a hön áhított függetlenséget. Azonban nem problémamentesen. A számos probléma közül a legnagyobb az volt, hogy csaknem minden állam területén, az úgynevezett államalkotó nemzeteken és nemzetiségeken kívül, egyéb nemzetiségek is voltak, illetve általában a különféle etnikumok a különböző államokban szétszórva éltek. Mihelyt a szuverén államiságot megkapták, az uralkodó helyzetbe került etnikumok természetesen politikai államnemzetek kialakításával próbálkoztak, s a más nemzetiségű lakosaikat hivatalosan ugyan csak integrálni, valójában azonban asszimilálni kívánták ebbe a politikai nemzetbe.

A térségben erőszakos békét és nyugalmat a jaltai paktum után itt megvalósított „Pax Sovietica” teremtett. Ennek felbomlása után kiderült, hogy a problémákat nem megoldották, hanem csak lefojtották. A nemzetiségi ellentétek újult erővel lobbantak lángra – legalábbis egy időre, főleg a nacionalista kormányzatok idején. Ennek az időszaknak az elmúltával azonban bizonyos kedvező jelek mutatkoznak a különféle nemzetek és etnikumok viszonyában. A megbékélést célzó szerződések sora jött létre, s ha nem is mindig tartják be, sőt időnként sorozatosan megszegik őket, mégis van hivatkozási alap, amelynek révén a követelményeket folyamatosan napirenden lehet tartani. Jóindulatú, ha nem is mindig sikeres kísérletek születtek az etnikai kisebbségek demokratikus képviselőire – ahol persze a fő problémát a parlamentáris-centralizált és a korporatív-föderális elv összeütközése okozza. Hogy a regionalitás és az autonómia gondolata oly nehezen hódít teret, sőt heves vitákhoz vezet, annak egyik alapvető oka a kultúrnemzet koncepciójához való makacs ragaszkodás, amelynek alapján minden etnikai autonómia gondolata természetszerűleg úgy jelenik meg, mint a politikai nemzetállam felbomlasztásának trójai falova. Mindent egybevetve a helyzet egyszerre ad okot pesszimizmusra és optimizmusra. Ha alaposan számba veszem a köztes-európai térség történelmi viszonyait, kénytelen vagyok megállapítani, hogy ezek során a multikulturalizmus mindig meghátrált a nemzeti identitás, a nacionalizmus, a sovinizmus erői előtt (Kymlicka 1996: 21–29).

A kelet-európai térség legnagyobb etnikai problémáját jelenleg egyre inkább egy olyan probléma jelenti, amely nem annyira a tradicionális multikulturalizmus problémája (habár történetileg onnan ered), hanem inkább hasonlít ahhoz a modern multikulturalizmus-problémához, amely ma a nyugati államokban egyre nagyobb erővel jelentkezik. Ez a probléma a cigánykérdés. A cigányok persze tradicionálisan jelen vannak Kelet-Európa országaiban, de helyzetük a modern társadalomban radikális változáson ment át. A hagyományos társadalomban a cigányok mintegy a társadalom pórusaiban helyezkedtek el, most viszont bekerültek a modern társadalom véráramába. Ugyanolyan állampolgárok, mint az állam többi polgára, de a polgári társadalomnak nem ugyanolyan tagjai, mint a többi polgár, mivel – legalábbis jelentős részükben – nem ugyanazon a kultúrfokon állnak, s így nem ugyanazon értékek, érdekek és motivációk vezetik őket. Ezért a modern polgári társadalomba történő integrálásuk mindeztidáig sikertelen maradt. De mennyiben hasonlít ez a nyugati társadalmak multikulturalizmus-problémájához?

Mint láttuk, a nyugati nemzetállamok fejlődése oly sikeres volt, megerősödésük oly nagymértékben végbement, hogy az utóbbi időben már a keretek lazítására is gondolni lehetett. A tradicionális multikulturalizmus problémája Nyugaton – ellentétben Kelet-Európával – a földrajzi regionalizmus és föderalizmus szellemében nyert vagy nyer megoldást. Legalábbis elvi akadályja nincs annak, hogy ez ne csak Dél-Tirol vagy Skócia esetében legyen így, hanem Korzika esetében is. A multikulturalizmus modern formáját azonban a bevándorló, szórványokban (esetleg gettó-szerűen) elhelyezkedő, más kultúrájú kisebbségek problémája jelenti. Korábban ez nem jelentkezett problémaként: a bevándorlók egészen egyszerűen – és persze önkéntesen – előbb integrálódtak, azután asszimilálódtak. Az elmúlt évtizedekben azonban olyan új bevándorlók jelentek meg a nyugati társadalmakban – különböző okokból, de ugyanazon eredménnyel –, akik nem kívántak és nem kívánnak integrálódni vagy éppen asszimilálódni. Az Amerikai Egyesült Államokban korábban nemcsak az európai származásúak, de az ázsiaiak és az afro-amerikaiak is kívánták a teljes integrálódást, sőt a teljes asszimilációt is. Most viszont, elsősorban a latin-amerikai bevándorlók, meg kívánják tartani saját külön identitásukat – és ugyanez a helyzet Nagy-Britanniában a bevándorolt színes bőrűekkel, Franciaországban az arabokkal, Németországban a törökökkel. Mindezekre az etnikai csoportokra az jellemző, amit Kelet-Európában a cigányokkal kapcsolatban láttunk, hogy tudniillik más kultúrkörhöz tartoznak illetőleg más kultúrfokon állnak, mint a befogadó ország lakosainak többsége. Éppen ebből adódnak helyzetük problémái: mivel a beilleszkedés rendkívüli nehézségeket vet fel számukra, ezért inkább lemondanak róla, s mivel lemondtak róla, így azután még nehezebb lesz.

Szükséges-e mármost e csoportok integrálódása? (Hogy asszimilálódásuk nem szükséges, azt evidenciaként kezelem.) Attól függ, hogyan értjük ezt. A hagyományos multikulturalizmus története megmutatta, hogy a különféle kultúrák, sőt kultúrkörök egymás-mellett-élése nem vet fel megoldhatatlan problémákat, sőt az adott társadalom színesítéséhez és gazdagításához vezet. Az értékek pluralizmusa nem jelenti feltétlenül az értékek relativitását is: minden kultúrának vannak olyan elemei, amelyeket az adott kultúrához tartozók igen fontosnak tartanak ugyan, de mégis esetlegesek. A néphagyományban és a mindennapi élet szokásrendszereiben halomszámra találhatunk erre példákat, s ilyen alapon aligha lehetne értékkülönbségeket felállítani a kultúrák között. Problémát csak a különböző kultúrfokok ütközése vet fel, pontosabban a különböző civilizációs fokú kultúrák ütközése. Ha a kultúráknak nem is, a civilizációknak igenis tulajdoníthatunk fejlődést: annak tagadása, hogy az euro-amerikai civilizáció magasabb rendű az ausztráliai bennszülöttek életénél vagy az indiai kasztrendszer civilizációjánál – még ha a haladás ellentmondásosságát be is kalkuláljuk – nem egyszerűen az értékek pluralizmusát, hanem relativitásukat, voltaképpen a teljes történelmi relativizmust jelentené (Taylor 1994: 102–117).

Az európai civilizációnak és kultúrájának a világon való, közel sem problémamentes elterjedése illetve – részben erőszakos – elterjesztése számos példát mutat azonban a különböző civilizációs fokok közötti konfliktusokra és a nem mindig szerencsés következményekre. A természetjogi irányzat alapján bármilyen nagy értéket és általános érvényességet tulajdonítsunk is például az egyéni szabadságjogoknak vagy a parlamentáris demokráciának, a történeti-jogi iskola részbeni igazsága szintén bebizonyosodott akkor, amikor ezek az értékek minden függetlenné vált gyarmaton – legalábbis egyelőre – használhatatlannak bizonyultak. A bevándorlás esetében viszont a konfliktus a visszájára fordítva jelentkezik: a bevándorlók hozzák magukkal alacsonyabb fokú civilizációjuk kultúráját egy magasabb civilizációjú országba. De nem jelent-e épp a szabadságjogok elleni támadást, tűrhetetlen intoleranciát, ha a bevándorlóktól integrálódást kívánnak? Megkívánhatja-e a többségi társadalom vagy éppen az állam a polgáraitól, hogy azonos kultúrfokon álljanak?

Úgy vélem, hogy bizonyos értelemben igen. Ugyanis az állam valamennyi polgára ugyanazokkal a jogokkal és egyben ugyanazokkal a kötelességekkel is rendelkezik (Majtényi 2007: 76–89). Senki sem rombolhatja tehát le azt az államot, nem pusztíthatja el azt az érték- és jogrendet, amely neki éppen a jogokat biztosítja. Minden (etnikai vagy más) kisebbségnek joga van saját identitásának megőrzéséhez, saját kultúrájának ápolásához, és ez nem mond ellent a többségi társadalom és az államegész érdekeinek. De nem lehet identitás-örzésnek és kultúra-ápolásnak minősíteni az adott közösségen belüli olyan szokások fenntartását, sőt kikényszerítését, mint a titkos maffia-szövetségek, az erőszakos tulajdonszerzés, a vérbosszú, a szexuális kényszer vagy éppen csonkítás. Ez nem fér bele a jogállamiság fogalmába, ahol ugyanis minden egyénnek szuverén joga, hogy egy közösségbe beletartozzon, vagy ne tartozzon bele. Egyáltalán: a kisebbségi kultúrák megőrzése jog, de nem kötelesség, minden – többségi vagy kisebbségi – kultúra változhat, és, ha nincsenek önkéntes fenntartói, akár el is tűnhet (Pogonyi 2010: 87–92).

Tanulmányom e pontján szeretném felvetni napjaink egyik legfontosabb kérdését: hogyan viszonyulunk a többnyelvűséghez „többségiként”, s hogyan „kisebbségiként”; utóbbi esetben megengedhető-e a saját (kisebbségi) nyelv oppozíciós motivációjú, a politikai szembenállást is kifejező használata? Úgy vélem, a kisebbségi kultúra megőrzésének rendkívül fontos aspektusa a kisebbségi nyelv ápolása, ez azonban nem válhat társadalmi-politikai oppozícióvá. A társadalmi-politikai szocializáció során a kisebbségi eliteknek tudatosítaniuk kell: a többnyelvűség érték, de nem válhat eszközzé. Ebben az esetben véleményem szerint a nyelvhasználat motívuma az elsődlegesen meghatározó: a saját identitás megőrzése, a saját kultúra, a kisebbségi közösségi élet ápolása elfogadható, sőt támogatandó. Ha egy kisebbségi kultúra tagjai ragaszkodnak az őket alacsonyabb civilizációs szinten tartó, vagy éppen megnyomorító közösségükhöz, ez sajnálatos ugyan, de jogszerű. Ha azonban erőszakkal kényszerítik őket az odatartozásra, a „többségi”, kizárólagos nyelvhasználatra, akkor ez magasabb civilizációs kultúrártékek megsértését jelenti és retorziót igényel. A multikulturalizmus elvét ugyanazon a civilizációs értékrenden belül szükséges érvényesíteni.

A mindennapok során sokszor hajlamosak vagyunk arra, hogy a saját kultúránk normáit, értékeit, szokásait standardként elfogadjuk, és más kultúrákat az általunk természetesnek vett, életünk folyamán megtanult minták alapján szemléljünk. Saját kultúránk megoldásmódjait egyedül üdvöztetőnek, jónak, követendőnek tartjuk, míg másokét ezzel összehasonlítva, miénkkel szembe állítva szemléljük – ezt a jelenséget nevezik etnocentrizmusnak. Például az ókori görögök, a rajtuk kívül lévőket barbároknak nevezték, míg a középkorban a keresztények a nem keresztényeket pogányoknak, hitetleneknek tartották. Az etnocentrizmus jellemzője, hogy az adott csoport tagjai magukat más csoportokénál jobbnak, tökéletesebbnek tekintik, kifejeződik mindez a névválasztásban, az egymáshoz való viszonyban, a másik csoportról vallott felfogásban, a róluk való elképzelések, hiedelmek széles skálájában. A saját kulturális rendszerünkben való kiindulás irányt ad, de egyúttal behatárolja és megszabja viselkedésünket, gondolkodásmodunkat, érzelmeinket, viszonyulásunkat.

Az emberi élet egyik legizgalmasabb kérdése, hogy az egyes társadalmak és korok emberei milyen változatos megoldásokat fejlesztettek ki az élet során felmerülő különböző problémákra. Az egyéni utak a kultúrában jelentkező kérdésekre végtelennek és igen változatosnak tűnnek, nem véletlen, hogy ma már a kulturális sokszínűség vizsgálatának igen jelentős, és szerteágazó antropológiai-politikatudományi-szociológiai szakirodalma létezik.

Az, hogy megvalósul-e az európai himnusz szelleme, miszerint „testvér léssen minden ember”, két dologtól függ. Egyrészt attól, hogy kialakul-e az emberiség többségében a közös sors tudata. Ezt a globalizáció és az ökológiai fejlődés valószínűvé teszi. Másrészt attól, hogy megtalálja-e minden közösség a maga fenntartható életformáját közös bolygónkon. Ez utóbbi kérdésre azonban, látva a felbukkanó fenyegetéseket és az ezekre adott, az etnocentrizmus

korai korszakait idéző reakciókat, nemhogy igenlő, de még a bizonytalanul reménykedő válasz is optimistának tűnhet.

Irodalom

- Goldberg, David T. (1992): *Multiculturalism: a critical reader*. Oxford, Cambridge: Blackwell
- Grant, Carl A. – Sleeter, Christine E. (2011): *Doing multicultural education for achievement and equity*. New York, London: Routledge
- Kymlicka, Will (1996): *Multicultural citizenship. A liberal theory of minority rights*. Oxford: Clarendon Press
- Majtényi Balázs (2007): *A nemzetállam új ruhája. Multikulturalizmus Magyarországon*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Pogonyi Szabolcs (2010): Leleplezett multikulturalizmus? *Café Babel*, (1): 87–92.
- Taylor, Charles (1992): *Multiculturalism and „The politics recognition”*. Princeton: Princeton University Press
- Taylor, Charles (1994): *Multiculturalism. Examining the politics of recognition*. Princeton: Princeton University Press